

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi Saavutettavuuskirjasto Celiasta sekä yleisistä kirjastoista annetun lain 11 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta. Lailla kumottaisiin näkövammaisten kirjastosta annettu laki. Lisäksi muutettaisiin yleisistä kirjastoista annettua lakia viraston nimenmuutoksen johdosta.

Ehdotetulla lailla viraston nimi muutettaisiin Saavutettavuuskirjasto Celiaksi. Lailla tarkennettaisiin kirjaston tehtäviä sekä kirjaston roolia saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Kirjasto toimisi edelleen opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastona. Laissa olisi säännökset kirjaston asemasta, tarkoituksesta, tehtävistä, välitys- ja lainauspalvelujen ja neuvonnan maksuttomuudesta asiakkaille sekä yhteistyöstä, johtamisjärjestelmästä ja kirjaston toimieli- mistä.

Laissa säädettäisiin myös kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskiellosta sekä kirjaston oikeudesta antaa kirjaston asiakkaita koskevat käyttösäännöt.

Esitys liittyy valtion vuoden 2023 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2023.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
PERUSTELUT	4
1 Asian tausta ja valmistelu	4
1.1 Tausta	4
1.2 Valmistelu	4
2 Nykytila ja sen arviointi.....	5
2.1 Keskeiset säädökset.....	5
2.1.1 Perustuslaki	5
2.1.2 Yhdenvertaisuuslaki.....	5
2.1.3 Tekijänoikeuslaki	5
2.1.4 Laki näkövammaisten kirjastosta.....	6
2.2 Näkövammaisten kirjasto.....	7
2.2.1 Kirjaston toiminta	7
2.2.2 Kirjaston yhteistyöverkosto	8
2.2.3 Kirjaston asiakkuus	9
2.2.4 Kirjaston käytösäännöt.....	9
2.2.5 Kirjaston johtokunta.....	10
2.2.6 Braille-neuvottelukunta.....	10
3 Tavoitteet	11
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	11
4.1 Keskeiset ehdotukset.....	11
4.2 Pääasialliset vaikutukset.....	12
4.2.1 Taloudelliset vaikutukset	12
4.2.2 Vaikutukset viranomaisten ja yleisten kirjastojen toimintaan.....	12
4.2.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset	12
4.2.4 Vaikutukset kirjaston asiakkaisiin.....	13
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	13
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.....	13
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailta käytetyt keinot	13
6 Lausuntopalaute.....	15
7 Säännöskohtaiset perustelut.....	16
7.1 Laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta	16
7.2 Laki yleisistä kirjastoista	23
8 Lakia alemman asteinen sääntely	23
9 Voimaantulo	23
10 Suhde muihin esityksiin.....	23
11 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	23
LAKIEHDOTUKSET	25
1. Laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta	25
2. Laki yleisistä kirjastoista annetun lain 11 §:n muuttamisesta	28
LIITTEET	29
RINNAKKAISTEKSTI.....	29
2. Laki yleisistä kirjastoista annetun lain 11 §:n muuttamisesta	29
ASETUSLUONNOS	30

HE 95/2022 vp

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus saavutettavuuskirjasto Celian johtokunnasta ja
pistekirjoituksen neuvottelukunnasta30

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1 Tausta

Näkövammaisten kirjastosta annetussa laissa (638/1996) säädetään näkövammaisille ja muille lukemisesteisille tarkoitetuista palveluista, jotka liittyvät tiedonsaantiin, opiskeluun, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen ja virkistykseen. Lain mukaan kirjasto tuottaa ja lainaa pistekirjoja, äänikirjoja, elektronista ja muuta erikoisvalmisteista kirjastoaineistoa, tuottaa oppi- ja kurssiaineistoa kaikille koulutusasteille, myy tuottamaansa aineistoa yksityisille, kirjastoille ja muille laitoksille, opastaa asiakkaitaan kirjaston käytössä ja tiedonhaussa sekä toimii alansa asiantuntijalaitoksena. Laki on toiminut suhteellisen hyvin, eikä siihen ole tehty sen voimassaoloaikana olennaisia muutoksia. Yhteiskunnallisista muutoksista erityisesti digitalisaatio, säädösympäristön uudistuminen ja väestörakenteen muutokset ovat vaikuttaneet myös kirjaston toimintaan, minkä vuoksi on katsottu, että laki on uudistamisen tarpeessa. Lisäksi pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman kirjausten ”erityistä huomiota kiinnitetään heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien turvaamiseen” ja ”kansalaisten yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja osallisuus turvataan” on katsottu tukevan lain uudistamisen tarvetta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti 7.10.2019 esiselvityshankkeen Näkövammaisten kirjastoa koskevan lain uudistamisesta. Hankkeen aikana (7.10.2019—31.1.2020) kerättiin tietoa muun muassa kirjaston toiminnan nykytilasta, muutostekijöistä ja kansainvälisestä kehityksestä. Hankkeen aikana järjestettiin kolme työpajaa kirjaston käyttäjäryhmille ja sidosryhmille.

1.2 Valmistelu

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 9.10.2020 työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella ehdotus Näkövammaisten kirjastoa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Hallituksen esityksen valmisteluasiakirjat ovat julkisessa palvelussa osoitteessa: <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM046:00/2020>. Tavoitteena oli uudistaa kirjastoa koskevaa lainsäädäntöä siten, että se ottaa huomioon yhteiskunnassa ja kirjaston toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset. Valmisteltavassa ehdotuksessa hallituksen esitykseksi tuli ottaa huomioon toimintakentän muut toimet ja niiden keskinäinen työnjako. Työryhmän tuli valmistelussaan ottaa lisäksi huomioon näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten palvelujen suhde muihin kirjallisuuteen, tiedonsaantiin, oppimiseen ja kulttuuriin liittyviin yhteiskunnan palveluihin.

Työryhmän jäseniä olivat opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri- ja taidepolitiikan osaston edustajien lisäksi edustajat Erilaisten oppijoiden liitto ry:stä, Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf:stä, Näkövammaisten kirjastosta, Näkövammaisten liitto ry:stä, Opetushallituksesta, Oppimis- ja ohjauskeskus Valterista, Suomen sokeat ry:stä, Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry:stä ja Yleisten kirjastojen neuvostosta.

Työryhmä kuuli työnsä aikana Näkövammaisten kirjaston johtokunnan puheenjohtajaa, Braille-neuvottelukunnan puheenjohtajaa sekä Näkövammaisten kirjaston henkilöstön edustajaa. Työryhmä järjesti myös kaksi kuulemistilaisuutta: Näkövammaisten kirjaston käyttäjille (4.3.2021) ja kirjaston eri sidosryhmille (24.9.2021). Kotimaisten kielten keskus antoi 25.8.2021 lausunnon työryhmän ehdotuksista kirjaston uudeksi nimeksi.

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Keskeiset säädökset

2.1.1 Perustuslaki

Perustuslain 2 luvussa säädetään perusoikeuksista. Perustuslain 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 16 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta ja kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Perustuslain perusoikeussäännösten muuttamiseksi annetun hallituksen esityksen (309/1993 vp) perustelujen mukaan julkisen vallan toimet, joilla edistetään yksilön mahdollisuuksia kehittää itseään, liittyvät paitsi opetukseen, myös esimerkiksi tiedon hankintaan, tieteelliseen ja taiteelliseen toimintaan ja taiteesta nauttimiseen. Julkinen valta luo edellytyksiä yksilön mahdollisuudelle kehittää itseään muun muassa siten, että se ylläpitää ja tukee kirjastoja. Julkisen vallan velvollisuuksista säädetään tarkemmin lailla. Säännös edellyttää, että itsensä kehittämisen mahdollisuutta edistäviä järjestelmiä, kuten erityisesti kirjastolaitos, on riittävästi olemassa.

Näkövammaisten kirjasto turvaa osaltaan perustuslain 16 §:n sivistyksellisten oikeuksien toteutumista näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden osalta.

2.1.2 Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää. Nykyinen yhdenvertaisuuslaki antaa aiempaa laajempaa suojan syrjinnältä, sillä lakia sovelletaan julkisen toiminnan lisäksi nykyisin myös yksityisessä toiminnassa, lukuun ottamatta yksityiselämää, perhe-elämää ja uskonnonharjoitusta. Näkövammaisten kirjasto osaltaan edistää ihmisten yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa tukemalla yhdenvertaisuutta lukemisessa, opiskelussa ja tiedonsaannissa.

2.1.3 Tekijänoikeuslaki

Näkövammaisten kirjaston toiminnan mahdollistaa tekijänoikeuslain (404/1961) 17 §:n rajoitus, jonka perusteella kirjasto saa valmistaa lukemisesteisten henkilöiden käyttöön kappaleita julkaistuista teoksista saavutettavassa muodossa sekä välittää aineistoja henkilöille, jotka ovat niiden käyttöön oikeutettuja.

Tekijänoikeuslain 17 § on yleinen tekijän yksinoikeutta rajoittava säännös, jonka nojalla teosten kappaleita saa valmistaa vammaisten henkilöiden käyttöön. Sen mukaan henkilöille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää teoksia tavanomaisella tavalla, saa valmistaa kappaleita julkaistuista teoksista muulla tavalla kuin ääntä tai liikkuvaa kuvaa tallentamalla. Valmistettuja teoksen kappaleita saa käyttää aineiston välittämiseen edellä tarkoitetuille henkilöille muulla tavalla kuin radiossa tai televisiossa lähettämällä.

Tekijänoikeuslakiin vuonna 2018 lisätyt 17 a—d §:t, jotka perustuvat kansainväliseen vuonna 2013 solmittuun Marrakeshin sopimukseen ja EU:n lukemisestedirektiiviin (EU) 2017/1564,

sallivat saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden valmistamisen lukemisesteisille henkilöille. Lukemisesteisille henkilöille palveluja tarjoavat valtuutetut yhteisöt, kuten Näkövammaisten kirjasto, saavat valmistaa niiden hallussa tai saatavilla laillisesti olevista teoksista kappaleita saavutettavassa muodossa ja tarjota valmistamiaan teosten kappaleita lukemisesteisille henkilöille tai toisille valtuutetuille yhteisöille Euroopan talousalueella. Toiminnassaan valtuutettujen yhteisöjen on varmistettava, että kappaleet valmistetaan yksinomaan lukemisestedirektiivissä tarkoitettujen henkilöiden käyttöön. Lukemisestelainsäätöasetuksen (EU) 2017/1563 perusteella kappaleita voi toimittaa myös niihin kolmansiin maihin sijoittautuneiden valtuutettujen yhteisöjen käyttöön, jotka ovat ratifioineet Marrakeshin sopimuksen. Vuoden 2022 maaliskuuhun mennessä Marrakeshin sopimuksen oli ratifioinut yhteensä 87 valtiota.

2.1.4 Laki näkövammaisten kirjastosta

Näkövammaisille henkilöille suunnattu kirjastotoiminta alkoi Suomessa vuonna 1890 yksityisen Böcker åt de Blinda - Kirjoja sokeille -yhdistyksen ylläpitämänä. Yhdistys perusti vuonna 1894 ensimmäisen sokeille tarkoitettun lainakirjaston, jonka nimeksi tuli Sokeain kirjasto. Valtio on tukenut kirjastotyötä valtionavustuksilla vuodesta 1921 lähtien. Sokeain kirjasto muutettiin valtion omistamaksi ja ylläpitämäksi laitokseksi vuonna 1978, jolloin sen nimi muutettiin Näkövammaisten kirjastoksi. Samalla kirjaston käyttöoikeus laajentui koskemaan näkövammaisten henkilöiden lisäksi myös muita henkilöitä, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää tavallisia kirjoja.

Laki Näkövammaisten kirjastosta (638/1996) tuli voimaan 23.8.1996. Lain mukaan kirjaston tehtävänä on antaa näkövammaisille ja muille asiakasryhmille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää tavallisia kirjastoaineistoja, mahdollisuus tiedonsaantiin, opiskeluun, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen ja virkistykseen. Lain mukaan kirjasto tuottaa ja lainaa pistekirjoja, äänikirjoja, elektronista ja muuta erikoisvalmisteista kirjastoaineistoa, tuottaa oppi- ja kurssiaineistoa kaikille koulutusasteille, myy tuottamaansa aineistoa yksityisille, kirjastoille ja muille laitoksille, opastaa asiakkaitaan kirjaston käytössä ja tiedonhaussa sekä toimii alansa asiantuntijalaitoksena.

Lain nojalla Suomessa toimii suomen- ja ruotsinkielinen Näkövammaisten kirjasto, joka on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virasto ja jonka menot suoritetaan valtion talousarviossa olevista yleisistä budjettimäärärahoista. Vuoden 2022 talousarviossa kirjaston määrärahaksi on budjetoitu 5 641 000 euroa. Kirjaston henkilötyövuosimäärä vuonna 2021 oli 42,19 htv. Näkövammaisten kirjaston toimintaa ohjaa ja valvoo opetus- ja kulttuuriministeriön enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan asettama johtokunta. Näkövammaisten kirjaston päällikönä on kirjastonjohtaja, joka johtaa, valvoo ja kehittää Näkövammaisten kirjaston toimintaa sekä vastaa toiminnan tuloksellisuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta.

Näkövammaisten kirjaston lainauspalvelut ovat kirjaston asiakkaille maksuttomia. Vuoteen 2017 asti oppimateriaalit olivat Näkövammaisten kirjaston myyntituote eivätkä kuuluneet kirjaston lainauspalveluihin, mutta nykyisin oppimateriaaleja voi lainata. Muiden suoritteiden osalta noudatetaan, mitä valtion maksuperustelaisissa (150/1992) säädetään. Viraston julkisoikeudellisista suoritteista perittävät maksut perustuvat maksuperustelain nojalla annettavaan maksuasetukseen. Vuonna 2022 julkisoikeudellisia maksuja peritään oppimateriaalien muunto- ja palveluja koskevista tilauksista, kuten pääsykokeiden tai muiden koetekstien sekä oppitunnilla jaettavaan tai käytettävään monistemateriaalin tuottamisesta pistekirjoituksella ja niiden tulostamisesta tai muunnosta elektroniseen muotoon. Vuonna 2021 edellä mainituista julkisoikeudellisista maksuista kertyi kirjastolle tuottoja 214 euroa.

Nykyinen laki, johon ei ole tehty merkittäviä muutoksia sen voimassaoloaikana, on ollut yleisesti melko toimiva ja mahdollistanut Näkövammaisten kirjaston toiminnan yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Laissa on kuitenkin muun muassa teknisesti vanhentuneita valtuutussäännöksiä, jotka eivät nykyisellään ole riittävän täsmällisiä ja tarkkarajaisia ja jotka tulisi muuttaa vastaamaan perustuslain vaatimuksia. Tämän lisäksi Näkövammaisten kirjastoa koskeva asetus (639/1996) sisältää yleisiä oikeussääntöjä asioista, joista olisi hyvä säätää lain tasolla. Kyse on esimerkiksi kirjaston johtokunnan toimivaltaa koskevista säännöksistä.

Kirjaston nykyisen nimen ei voida katsoa vastaavan sitä koskevassa lainsäädännössä määritellyjä tehtäviä kaikkien sen asiakasryhmien osalta. Jo vuonna 1978, kun kirjasto siirtyi valtion alaisuuteen, alettiin kirjaston palveluja tarjota näkövammaisten henkilöiden lisäksi myös muille lukemisesteisille, kuten henkilöille, joilla on lukivaikeus. Samalla kirjaston nimi muutettiin Sokeain kirjastosta Näkövammaisten kirjastoksi. Nykyistä lakia koskevassa uudistuksessa vuonna 1996 kirjaston nimi pysyi muuttumattomana. Nykyisen lain perusteluissa oli kuitenkin todettu, että kirjaston on palveltava näkövammaisten henkilöiden lisäksi myös muita lukemisesteisten ryhmiä.

Kirjasto on vuodesta 2001 lähtien käyttänyt epävirallisena nimenään Näkövammaisten kirjasto Celiaa. Vähitellen pelkän Celia-nimen käyttö on yleistynyt muun muassa kirjaston toiminnassa ja viestinnässä. Kirjaston virallinen nimi on kuitenkin pysynyt muuttumattomana. Olisi tarkoituksenmukaista, että viraston virallinen nimi muutettaisiin vastaamaan paremmin kirjaston nykyistä toimintaa.

2.2 Näkövammaisten kirjasto

2.2.1 Kirjaston toiminta

Nykyisen lain mukaan Näkövammaisten kirjasto toteuttaa tehtävänsä tuottamalla, lainaamalla tai myymällä kirjasto-, oppikirja- ja kurssiaineistoa, opastamalla asiakkaitaan kirjaston käytössä ja tiedonhaussa sekä toimimalla alansa asiantuntijalaitoksena.

Näkövammaisten kirjaston vuoden 2021 kirjatutuotanto oli yhteensä 1 466 nimekettä. Määrä on viimeisen viiden aikana pysynyt noin 1 300 ja 1 800 nimekkeen välillä. Kirjatutuotannosta kauno- ja tietokirjallisuutta oli 1 254 ja oppikirjoja 212.

Vuonna 2021 tuotetuista kauno- ja tietokirjallisuudesta äänikirjoja oli 860 kpl, pistekirjoja 97 kpl, Daisy¹ e-kirjoja 56 kpl ja DaisyTrio-kirjoja 158 kpl. Suorahankintana eli yhteistuotantona kaupallisten kustantajien kanssa tuotettiin yhteensä 423 äänikirjaa. Näkövammaisten kirjasto tuottaa oppi- ja kurssiaineistoa kaikille koulutusasteille. Vuonna 2021 tuotetusta oppimateriaalista DaisyTrio-kirjoja oli 96 kpl, Luetus-kirjoja² 60 kpl, pistekirjoja 30 kpl sekä äänikirjoja 20 kpl. Lisäksi tuotettiin 17 kpl koe- ja monistepalvelun tuotteita, joista 11 oli ylioppilaskokeita.

¹ Daisy (Digital accessible information system) on kansainvälinen saavutettava julkaisustandardi, jonka mukaisesti tuotetaan elektronisia äänikirjoja näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten käyttöön. Daisy e- ja DaisyTrio -kirjat ovat digitaalisia saavutettavia kirjamuotoja, jotka voivat sisältää ääntä, tekstiä ja kuvia.

² Luetus-kirjat ovat pelkästään tekstiä sisältäviä elektronisia kirjoja, joita kuunnellaan tietokoneen tai muun päätelaitteen koneäänen avulla tai luetaan pistenäytöltä.

Oppikirjoista noin 59 % on tarkoitettu perusasteelle ja toiselle asteelle, ja noin 41 % on tutkintovaatimukseen sisältyviä korkea-asteen aineistoja. Näkövammaisten kirjasto ei enää myy tuotantamaan peruskoulun, lukion ja ammatillisten opintojen oppikirjoja, vaan välittää niitä asiakkailleen. Kirjaston julkaisupolitiikka määrittelee, mitä oppimateriaaleja tuotetaan. Asiakkaat voivat tehdä hankintaehdotuksia, mutta lopulliset päätökset siitä, mitä oppimateriaaleja tuotetaan, tekee Näkövammaisten kirjasto.

Kaiken kaikkiaan kirjaston kokoelmassa oli vuonna 2021 kauno- ja tietokirjoja eri muodoissa yhteensä 55 156 kpl ja oppikirjoja eri muodoissa yhteensä 12 342 kpl. Valmishankinnat mukaan lukien kirjahankintojen kokonaismäärä vuonna 2021 oli 1 466 kirjaa. Vuonna 2021 lainauksia Näkövammaisten kirjaston järjestelmästä tehtiin 1 253 956 kpl. Oppikirjoja toimitettiin asiakkaille yhteensä 55 701 kpl. Verkkolainojen osuus kokonaislainauksesta oli 73,9 %. Verkkolainajia oli vuoden 2021 lopussa 56 352 henkilöä (87,9 % henkilöasiakkaista). CD-äänikirjalainajia oli 7 786 henkilöä (12 % henkilöasiakkaista). Digitaalisen kehityksen myötä kirjaston verkkolainauksen osuus on kasvanut voimakkaasti.

Voidaan arvioida, että saavutettavan julkaisemisen lisääntyminen tuo saataville aiempaa enemmän näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille soveltuvia äänikirjoja ja e-aineistoja. Vuonna 2018 voimaan tulleet tekijänoikeuslain muutokset edistävät saavutettavassa muodossa olevien aineistojen tarjontaa Euroopan talousalueella ja kolmansissa maissa. Näkövammaisten kirjaston kohdalla tämä mahdollistaa kansainvälisen aineiston vaihdon.

Esteettömyysdirektiivin (EU) 2019/882 on tarkoitus helpottaa vammaisten henkilöiden täysipainoista osallistumista yhteiskuntaan asettamalla yhteiset esteettömyysvaatimukset keskeisille palveluille ja tuotteille, kuten esimerkiksi sähkökirjoille. Esteettömyysdirektiivin vaatimukset koskevat sekä julkisia että yksityisiä toimijoita, ja jäsenvaltioiden on sovellettava sen säännöksiä viimeistään 28.6.2025 lähtien.

Vaikka esteettömyysdirektiivin säännöksiä ei ole vielä pantu täytäntöön Suomessa kansallisella lainsäädännöllä, sen voidaan arvioida vaikuttavan Näkövammaisten kirjaston toimintaan tulevaisuudessa esimerkiksi vähentämällä kirjaston tehtäviä sähkökirjojen tuotannossa. Tulevien muutosten ei kuitenkaan tässä vaiheessa voida katsoa vaikuttavan uudistettavana olevan lain sisältöön.

Näkövammaisten kirjasto toimii alansa asiantuntijalaitoksena. Kirjaston asiantuntijatoimintaan sisältyvät muun muassa saavutettavan julkaisemisen ja saavutettavien kirjastopalvelujen edistäminen, kuten saavutettavan julkaisemisen suositukset, saavutettavuuskoulutukset ja -konsultointi. Viime vuosina kirjaston rooli saavutettavan julkaisemisen edistäjänä on erityisesti koulutusten ja viestinnän kautta vahvistunut. Tähän on osaltaan vaikuttanut laki digitaalisten palveluiden tarjoamisesta (306/2019). Kyseinen laki, jolla on kansallisesti toimeenpantu Saavutettavuusdirektiivin (EU) 2016/2102 säännökset, velvoittavat julkisen sektorin organisaatioita noudattamaan saavutettavuusvaatimuksia digitaalisissa palveluissa ja niiden sisällöissä, mikä on lisännyt Näkövammaisten kirjaston palvelujen tarjontaa ja kysyntää. Tämän vuoksi olisi tarkoituksenmukaista, että kirjaston tarjoamia saavutettavan julkaisemisen asiantuntijapalveluja täsmennettäisiin uudessa laissa. Näkövammaisten kirjasto toimii aktiivisesti myös kansainvälisissä ja kotimaisissa saavutettavuus- ja kirjastoalan asiantuntijaverkostoissa.

2.2.2 Kirjaston yhteistyöverkosto

Näkövammaisten kirjasto tekee yhteistyötä yleisten kirjastojen, muiden kirjastojen sekä oppilaitosten kanssa. Yleisten kirjastojen kanssa tehtävästä yhteistyöstä on säädetty yleisistä kirjastoista annetussa laissa (1492/2016), ja yhteistyössä oli vuonna 2021 mukana 288 kuntaa ja

482 kirjastotoimipistettä. Myös korkeakoulukirjastot ja erityisopettajat rekisteröivät uusia käyttäjiä Näkövammaisten kirjaston verkkopalveluun. Näkövammaisten kirjaston yhteistyö yleisten kirjastojen ja korkeakoulukirjastojen kanssa on laajentunut jatkuvasti viimeisten vuosien aikana. Olisi tarkoituksenmukaista, että erityisesti yleisten kirjastojen kanssa tehtävästä yhteistyöstä säädettäisiin lain tasolla.

2.2.3 Kirjaston asiakkuus

Nykyisen lain mukaan Näkövammaisten kirjaston asiakkaita ovat näkövammaiset henkilöt ja muut asiakasryhmät, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää tavallisia kirjastoaineistoja. Kirjasto palvelee henkilöitä, joille lukeminen on vaikeaa tai mahdotonta esimerkiksi vamman, sairauden, toimintakyvyn heikentymisen tai kehityksellisen häiriön aiheuttaman lukemisesteen vuoksi. Lukemisesteenä voi toisin sanoen olla esimerkiksi näkövamma, lukivaikeus tai muu kehityksellinen oppimisvaikeus (kuten kehityksellinen kielihäiriö, hahmotusvaikeus, tarkkaavuusvaikeus), aivosairaus (kuten aivoverenkiertohäiriöt, muistisairaudet, ms-tauti) ja muu lukemiseen vaikuttava tila tai sairaus (kuten kehitysvammaisuus, cp-vamma, reuma, heikentynyt lihaskunto tai mielenterveyden häiriöt).

Vuonna 2021 Näkövammaisten kirjastolla oli 68 953 asiakasta, joista uusia asiakkaita oli 13 714 henkilöä. Näkövammaisten kirjaston äänikirjapalvelujen käyttäjäksi voi rekisteröityä yleisessä kirjastossa, koulussa, oppilaitoksessa tai korkeakoulukirjastossa. Rekisteröivä henkilö, esimerkiksi kirjastoammattilainen tai erityisopettaja, käy läpi äänikirjapalvelun käyttösäännöt ja antaa rekisteröidylle asiakkaalle tunnukset palvelun käyttöön. Rekisteröityessään henkilö sitoutuu noudattamaan kirjaston käyttösääntöjä. Henkilö vastaa itse siitä, että hänellä on lukemisestdirektiivin tarkoittama lukemiseste eli oikeus käyttää Näkövammaisten kirjaston palveluja. Erilistä todistusta lukemisesteestä ei tarvita. Alle 15-vuotiaan lapsen kohdalla huoltaja vastaa siitä, että kirjastoaineistoa käytetään käyttösääntöjen mukaisesti.

Näkövammaisen ja muu lukemisesteinen henkilö voi liittyä myös suoraan Näkövammaisten kirjaston asiakkaaksi. Tällöin ilmoituksen tekee verkkolomakkeella terveydenhuollon, erityisopetuksen tai vastaavan alan asiantuntija. Myös päiväkodit, hoiva-alan yhteisöt, sairaalat ja vanhukset voivat palvella näkövammaisia ja lukemisesteisiä henkilöitä Näkövammaisten kirjaston aineiston avulla.

Lukemisestdirektiivissä (EU) 2017/1564 mainittuja edunsaajahenkilöitä ovat sokeat, heikonäköiset ja havaitsemis- tai lukemisesteiset henkilöt sekä henkilöt, jotka eivät fyysisen vamman vuoksi muutoin kykene pitelemään tai käsittelemään kirjaa taikka kohdistamaan tai liikuttamaan silmiään siinä määrin kuin lukeminen tavanomaisesti edellyttää. Direktiivi on saatettu voimaan tekijänoikeuslain muutoksella, jolloin tekijänoikeuslain 17 a §:ssä määriteltiin muun muassa lukemisesteinen. Uudessa laissa olisi tarpeen viitata tekijänoikeuslain 17 a §:ään, jotta Näkövammaisten kirjaston asiakkaan määritelmä olisi mahdollisimman selkeä.

2.2.4 Kirjaston käyttösäännöt

Näkövammaisten kirjastoa koskevassa laissa ei ole säännöksiä kirjaston käyttösäännöistä tai kirjastoaineiston käyttö- tai lainauskiellosta. Näkövammaisten kirjasto on kuitenkin antanut asiakkaitaan velvoittavat käyttösäännöt. Nykyisin voimassa olevat käyttösäännöt on hyväksynyt Näkövammaisten kirjaston johtoryhmä 26.2.2018. Kirjaston käyttösäännöt koskevat kirjaston asiakkuutta, saavutettavien kirjastoaineistojen käyttöä, lainaamista ja palauttamista sekä kirjaston palvelujen käyttökieltoa erilaisissa tilanteissa. Käyttösäännöissä ei ole määritelty kirjaston palvelujen käyttökieltoa koskevan määräajan pituutta.

Koska Näkövammaisten kirjaston antamissa käyttö säännöissä säännellään siitä, millä edellytyksillä kirjaston asiakas voi saada kirjastopalveluja ja millä edellytyksillä kirjasto voi määrätä asiakkaalle aineistoa koskevan käyttö- ja lainauskiellon, olisi tarkoituksenmukaista, että kirjaston oikeudesta antaa asiakkaitaan velvoittavat käyttö säännöt sekä kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskiellosta säädettäisiin lain tasolla.

2.2.5 Kirjaston johtokunta

Nykyistä lakia täydentää Näkövammaisten kirjastosta annettu asetus (639/1996). Sen nojalla Näkövammaisten kirjaston toimintaa ohjaa ja valvoo opetus- ja kulttuuriministeriön asettama johtokunta. Johtokunnan tehtäviin kuuluu päättää kirjaston yleisistä toimintalinjoista sekä palvelu- ja muista toimintatavoitteista, taloudellisista tulostavoitteista, kirjaston talousarvioehdotuksesta, toiminta- ja taloussuunnitelmasta sekä kirjaston toimintakertomuksen hyväksymisestä. Johtokunta hyväksyy myös Näkövammaisten kirjaston työjärjestyksen, antaa ministeriölle lausunnon kirjastonjohtajan viran täyttämistä sekä laatii ministeriölle ehdotuksen Näkövammaisten kirjaston suoritteiden maksullisuudesta ja maksujen perusteista. Lisäksi johtokunta laatii ministeriölle ehdotuksen ohjesäännöksi kirjastolle lahjoituksena tai testamentilla uskottujen rahastoitujen varojen käytöstä. Johtokunta käsittelee myös muut Näkövammaisten kirjaston kannalta laajakantoiset ja periaatteellisesti merkittävät asiat.

Nykyisessä johtokunnassa, joka on asetettu toimikaudelle 1.10.2018—30.9.2022, on edustus Erilaisten oppijoiden liitto ry:stä, Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf:stä, Kansalliskirjastosta, Kehitysvammaliitosta, Niilo Mäki Instituutista, Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry:stä, Näkövammaisten liitosta, Opetushallituksesta, Oppimis- ja ohjauskeskus Valterista ja Yleisten kirjastojen neuvostosta. Johtokuntaan kuuluvat myös jäseninä Näkövammaisten kirjaston kirjastonjohtaja sekä henkilöstön edustaja.

Johtokunnan tehtävien ja toimivallan voidaan katsoa olevan verraten laajat ja sisältävän useita viraston varsinaiseen toimintaan liittyviä tehtäviä. Johtokunnassa on laaja edustus kirjaston sidosryhmistä, ja olisi tärkeää, että myös jatkossa sidosryhmät osallistuisivat kirjastoa koskevaan päätöksentekoon. Olisi kuitenkin syytä tarkastella johtokunnan tehtävien laajuutta ja sisältöä. Johtokunnan tehtävien tulisi mahdollisesti keskittyä viraston kannalta laajakantoisimpiin ja periaatteellisesti merkittäviin tehtäviin. Nykyisellään johtokunnan tehtävien laajuus edellyttäisi myös säätämistä lain tasolla.

2.2.6 Braille³-neuvottelukunta

Näkövammaisten kirjastoa koskevassa asetuksessa säädetään opetus- ja kulttuuriministeriön asettamasta Braille-neuvottelukunnasta, joka toimii kirjaston yhteydessä pistekirjoituksen ja näkövammaisten oppimateriaalien asiantuntijaelimenä. Neuvottelukunnan tehtävänä on antaa suosituksia pistekirjoituksen merkintätavoista kansainvälistä kehitystä seuraten, laatia tarvittavia ohjekirjoja pistekirjojen ja äänikirjojen käyttäjille ja tekijöille sekä heikkonäköisten oppimateriaalien tuottajille, antaa suosituksia sokeiden ja heikkonäköisten oppimateriaalin yleisistä toimituksellisista ja pedagogisista suuntaviivoista sekä tehdä aloitteita ja esityksiä toimialaansa liittyvistä asioista. Opetus- ja kulttuuriministeriö nimittää neuvottelukunnan puheenjohtajan ja muut jäsenet enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Nykyinen neuvottelukunta on asetettu toimikaudelle 1.5.2022—31.12.2022.

³ Pistekirjoitus eli braille-kirjoitus on ranskalaisen Louis Braille'n kehittämä kohokirjoitusjärjestelmä.

Braille-neuvottelukunta, joka on pysyvä asiantuntijaelin, olisi hyvä jatkossa mainita lain tasolla, minkä lisäksi neuvottelukunnan vierasperäinen erisnimi olisi hyvä muuttaa kotimaiseksi ja vastaamaan muiden pohjoismaiden vastaavien elinten nimikäytäntöjä. Samalla laissa tulisi säätää asetustenantovaltuudesta, jolla annettaisiin valtuus säätää tarkemmin neuvottelukunnan kokoonpanosta, tehtävistä, päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista. Asetuksella säädettäviä neuvottelukunnan tehtäviä olisi hyvä tarkentaa siten, että jatkossa neuvottelukunnan tuottama ohjeistus kohdistuisi ensisijaisesti pistemateriaaleihin.

3 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on uudistaa Näkövammaisten kirjastoa koskeva lainsäädäntö vastaamaan kirjaston toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia ja voimassa olevan perustuslain säännöksiä sekä vahvistaa Näkövammaisten kirjaston toimintaedellytyksiä.

Tarkoitus on, että Näkövammaisten kirjasto tukee näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden sivistyksellisten oikeuksien toteutumista. Näkövammaisten kirjasto edistää aktiivista lukemista, monipuolisia lukutaitoja ja jatkuvaa oppimista tarjoamalla pääsyn saavutettavaan tieto- ja kaunokirjallisuuteen ja oppimateriaaleihin sekä toimii lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Tavoitteena on siten edistää näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta, joka korvaisi voimassa olevan lain Näkövammaisten kirjastosta.

Kirjaston uudeksi nimeksi esitetään Saavutettavuuskirjasto Celiää, joka vastaisi paremmin kirjaston nykyistä toimintaa. Kirjasto säilyisi edelleen opetus- ja kulttuuriministeriön alaisena virastona.

Kirjaston pääasiallisena tehtävänä säilyisi näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen tuottaminen ja kehittäminen. Kirjaston aineistojen välitys- ja lainauspalvelut säilyisivät edelleen maksuttomina. Kirjaston asiantuntijatehtävää tarkennettaisiin siten, että kirjasto toimisi lukemisesteisten kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Laissa säädettäisiin myös tarkemmin kirjaston oikeudesta antaa kirjaston asiakkaita koskevat käyttösäännöt sekä kirjaston oikeudesta rajoittaa aineistojen käyttöä ja lainausta. Laissa säädettäisiin lisäksi yhteistyöstä yleisten kirjastojen ja muiden toimijoiden kanssa.

Esityksen yhtenä tavoitteena on saattaa kirjastoa koskevat säännökset nykyisen perustuslain edellyttämälle tasolle. Lakiin ehdotetaan otettavaksi tarkkarajaiset ja täsmälliset säännökset siitä, mistä asioista voitaisiin säätää opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.

Lakiin ehdotetaan otettavaksi kirjaston johtajaa ja johtokuntaa koskevat perussäännökset. Lisäksi kirjaston yhteydessä toimivan neuvottelukunnan perussäännökset esitetään otettavaksi lakiin ja sen uudeksi nimeksi muutettaisiin pistekirjoituksen neuvottelukunta.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Taloudelliset vaikutukset

Esityksen valmistelun lähtökohtana on ollut, että Näkövammaisten kirjastoa koskeva lakiuudistus toteutetaan valtiontaloudellisten vaikutusten kannalta kustannusneutraalisti. Esityksellä ei ole siten välittömiä vaikutuksia valtion talouteen, koska kirjaston toiminta jatkuisi valtiontalouden kehyspäätösten ja valtion talousarvioiden mukaisten määrärahojen ja henkilötyövuosimäärien puitteissa.

Esityksellä ei ole suoria taloudellisia vaikutuksia kotitalouksiin tai yrityksiin. Kirjasto valmistaa saavutettavassa muodossa olevia teosten kappaleita ja tarjoaa niitä näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille tekijänoikeuslain (404/1961) 17 §—17 d §:n rajoitussäännösten nojalla. Opetus- ja kulttuuriministeriön tammikuussa 2021 tekemän selvityksen mukaan Näkövammaisten kirjaston tarjoaman, lukemisesteisille henkilöille tarkoitetun äänikirjojen suoratoistopalvelun ei voida katsoa vaikuttavan kaupallisiin äänikirjamarkkinoihin niitä heikentävästi. Kirjaston välitys- ja lainauspalvelut säilyisivät edelleen maksuttomina.

4.2.2 Vaikutukset viranomaisten ja yleisten kirjastojen toimintaan

Esityksellä ei ole välittömiä vaikutuksia Saavutettavuuskirjasto Celian toimintaan valtion viranomaisena tai muiden viranomaisten toimintaan. Viraston nimenmuutoksella ei ole vaikutuksia kirjaston asemaan valtion viranomaisena eikä sillä ole muita merkittäviä hallinnollisia ja taloudellisia vaikutuksia.

Kirjasto vastaisi edelleen näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden saavutettavista kirjastopalveluista ja niiden kehittämisestä. Esitys kuitenkin selkeyttää ja vahvistaa kirjaston asemaa lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Asiantuntija-alueen tarkentumisen ansiosta kirjaston toimintaa voidaan jatkossa suunnata ja ohjata aiempaa paremmin.

Määräaikaisten kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskieltopäätösten vuosittaista lukumäärää on vaikea arvioida, mutta on todennäköistä, että niitä ei anneta merkittävässä määrin. Kirjaston hallinnollisen työn määrän ei siten arvioida lisääntyvän merkittävästi käyttö- ja lainauskieltoa koskevien hallinnollisten päätösten osalta.

Esitys yhdenmukaistaisi lain tasoisen sääntelyn Saavutettavuuskirjasto Celian ja yleisten kirjastojen välisestä yhteistyöstä.

Kirjaston henkilöstön asemaan esityksellä ei olisi vaikutusta.

4.2.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Kirjasto edistää palvelujensa avulla näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Esitys turvaisi kirjaston tehtävän toteuttamisen myös tulevaisuudessa.

Esitys lisäisi kirjaston yhteiskunnallista vaikuttavuutta laajentamalla kirjaston asiantuntijatehtävä kattamaan lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen lisäksi myös saavutettava julkaiseminen. Säättämällä kirjaston tehtäväksi kirjastopalvelujen tuottamisen lisäksi niiden kehittäminen turvataan kirjaston mahdollisuudet vastata kirjaston käyttäjien ja muun yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin.

Kirjastoilla on suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeä sivistystehtävä. Esityksellä pyritään turvaamaan Saavutettavuuskirjasto Celian mahdollisuuksia toteuttaa osaltaan tätä tehtävää.

4.2.4 Vaikutukset kirjaston asiakkaisiin

Lainsäädäntöhankkeen aikana järjestettyjen kirjaston käyttäjien ja muiden sidosryhmien kuulemisten perusteella voidaan todeta, että Näkövammaisten kirjastolla on merkittävä rooli näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden elämässä. Kirjaston palvelujen tulisi vastata käyttäjien tarpeita eri elämänalueilla, kuten opiskelussa, työelämässä ja vapaa-ajalla, mikä edellyttää palvelujen jatkuvaa kehittämistä.

Esityksen sisältämät kirjaston käyttösääntöjä sekä aineistojen käyttö- ja lainauskieltoa koskevat säännökset turvaisivat paremmin kirjaston asiakkaiden oikeuksia, kun käyttösäännöistä sekä käyttö- ja lainauskiellosta säädettäisiin lain tasolla.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

Nykyinen laki on jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan mahdollistanut Näkövammaisten kirjaston toiminnan näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen tuottajana. Yhtenä vaihtoehtona olisi tehdä nykyiseen lakiin vain välttämättömät ja tarpeelliset lakitekniset muutokset. Tällöin esimerkiksi ainoastaan lain valtuutussäännökset, jotka eivät nykyisellään ole riittävän täsmällisiä ja tarkkarajaisia, muutettaisiin vastaamaan perustuslain vaatimuksia. Tämä vaihtoehto ei kuitenkaan toteuttaisi tavoitetta, jonka mukaan kirjastoa koskevassa laissa tulisi ottaa huomioon kirjaston toimintaympäristössä ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Vaihtoehto ei myöskään vahvistaisi kirjaston toimintaedellytyksiä.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille palveluja tarjoavat tahot ovat kunkin maan kulttuuriministeriön ohjaamia viranomaisia. Myös opetusministeriö osallistuu näissä maissa palvelujen rahoitukseen joko perus- ja toisen asteen (Ruotsi ja Norja) tai ylempien asteiden opiskelijoiden (Tanska) oppimateriaalien osalta. Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa virastot palvelevat näkövammaisten henkilöiden lisäksi myös muita lukemisesteisiä henkilöitä ja tuottavat aineistoa lukemisesteisiä henkilöitä varten kunkin maan tekijänoikeuslain nojalla.

Kirjastopalvelut ovat käyttäjille kaikissa pohjoismaissa maksuttomia. Lisäksi Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa on myös muita tahoja, jotka tuottavat mm. saavutettavia aineistoja ja lukemiseen liittyviä palveluja.

Ruotsi

Ruotsissa lukemisesteisten kirjastopalveluja tarjoaa Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), joka on kansallinen lukemisesteisiä henkilöitä palveleva asiantuntijakeskus. Sen tehtävänä on taata kaikille pääsy kirjallisuuteen, uutisiin ja yhteiskunnalliseen tietoon jokaisen edellytyksien mukaisesti riippumatta lukukyvystä tai toimintarajoitteista. Virastosta ja sen tehtävistä säädetään asetuksella (Förordning (2010:769) med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier). MTM:ää ohjaavat ja rahoittavat Ruotsissa sekä kulttuuriministeriö että opetusministeriö.

HE 95/2022 vp

Lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelu on Ruotsissa säädetty koko kirjastohallinnon vastuulle Ruotsin kirjastolain (Bibliotekslag (2013:801) ja MTM:ää koskevan asetuksen mukaisesti. MTM vastaa äänikirjojen tuottamisesta ja tarjoamisesta lainaajille verkkokirjaston kautta. Alueelliset kirjastot vastaavat alueellisista palveluista ja kirjastojen tuesta. Kunnankirjastojen vastuulla on asiakkaiden rekisteröinti sekä kirjojen lainaaminen asiakkaille. MTM tekee yhteistyötä myös korkeakoulukirjastojen kanssa. Lukemisesteiset korkeakouluopiskelijat rekisteröidään MTM:n asiakkaaksi korkeakoulukirjastossa, joka tilaa opiskelijoille tuotettavat oppikirjat MTM:stä.

MTM:n tehtäviin sisältyy myös lehtipalvelut. Selkokirjat, selkoutiset ja lukutukitoiminta vastuutettiin MTM:lle vuonna 2015, kun MTM ja Centrum för lättläst -säätiö yhdistyivät. MTM tuottaa saavutettavia oppikirjoja korkea-asteelle. Perus- ja toisen asteen oppikirjat tuottaa puolestaan SPSM (Specialpedagogiska skolmyndigheten).

Tanska

Tanskassa lukemisesteisille kirjastopalveluja tarjoaa Nota, aiemmalta nimeltään Danmarks Blindebibliotek, joka on kulttuuriministeriön alainen virasto.

Nota-kirjaston ja osaamiskeskuksen toiminnasta on säädetty Tanskan tekijänoikeuslain 17 § a—17 e §:ssä (Lov om ophavsret, LBK nr 1144 af 23/10/2014) sekä kirjastolain 15 §:ssä (Lov om biblioteksvirksomhed, LBK nr 100 af 30/01/2013).

Nota tarjoaa asiakkailleen ääni-, piste- ja e-kirjoja, joita voi ladata tai kuunnella verkossa tietokoneella tai mobiilisovelluksella. Kirjaston kokoelmissa on kauno- ja tietokirjallisuutta sekä oppimateriaaleja. Erityistukeen oikeutetut opiskelijat voivat tilata Notalta oppimateriaaleja, joita ei vielä löydy Notan omista kokoelmista. Palvelu on lapsi- ja opetusministeriön alaisen Styrelsen for undervisning og kvalitetin rahoittama. Näkövammaisille peruskoululaisille saavutettavia oppimateriaaleja tuottaa puolestaan Synscenter Refsnæs -keskus.

Nota tuottaa myös työssä käyville tai päivärahaa saaville asiakkailleen heidän työelämässä tarvitsemiaan kirjoja tai tekstejä saavutettavassa muodossa. Lisäksi kustantamot, kunnat ja järjestöt voivat tilata digitaalisia tekstiaineistojaan saavutettaviksi Notalta.

Norja

Norjassa lukemisesteisten kirjastopalveluja tuottaa valtiollinen Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) -kirjasto, joka toimii Norjan kulttuuriministeriön alaisuudessa. NLB:n toiminta perustuu Norjan tekijänoikeuslain 55 §:ään (LOV 1961-05-12 nr 02: Lov om opphavsrett til åndsverk m.v.) ja Norjan kirjastolain 9 §:ään (LOV-1985-12-20-108: Lov om folkebibliotek).

NLB tuottaa ja muuntaa kauno- ja tietokirjoja, korkeakouluissa sekä ammatillisissa oppilaitoksissa tarvittavia oppikirjoja sekä lehtiä muun muassa ääni- ja pistekirjoiksi ja välittää niitä suoraan lukemisesteisille henkilöille. NLB:n valikoimaan kuuluvat äänikirjat, pistekirjat, saavutettavat oppikirjat, e-kirjat, sanoma- ja aikakauslehdet sekä koskettelukirjat.

Norjassa perus- ja toiseen asteen oppikirjoja saavutettavassa muodossa tuottaa Statped, joka on Norjan opetusministeriön alainen laitos. Se tarjoaa myös erityispedagogiikkaan liittyviä palveluja kunnille.

6 Lausuntopalaute

Työryhmän esitysehdotus oli lausuntokierroksella 17.12.2021—12.2.2022. Lausuntopyyntö lähetettiin keskeisille sidosryhmille, minkä lisäksi myös muut tahot ovat voineet jättää lausuntonsa lausuntopalvelu.fi -palvelussa. Esityksestä annettiin kaikkiaan 41 lausuntoa. Lausunnon antoivat Mielenterveyden keskusliitto ry, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry, Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf, Sanasto ry, FUN Suomen yliopistokirjastojen verkosto, Suomen tietokirjailijat ry, SAMS - Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf, Näkövammaisten liitto ry, Muistiliitto ry, Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry, Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry, Suomen Tiedekustantajien liitto, Suomen Kustannusyhdistys, Kopiosto ry, Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto Valli ry, Kehitysvammaliitto/Selkokeskus, FDUV rf, Suomen Sokeat ry, Oikeusministeriö, Näkövammaisten kirjasto, Neuroliitto ry, Näkövammaiset lapset ry, Suomen kirjastoseura ry, Kuurojen Liitto ry, Monikielinen kirjasto /Helsingin kaupunginkirjasto, Varhaiskasvatuksen Opettajien Liitto, Etelä-Suomen aluehallintovirasto, Jyväskylän yliopisto, Laurea-ammattikorkeakoulu, Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio AMKIT, Kansalliskirjasto, Vates-säätiö sr, Aalto-yliopisto, Opetushallitus, Ylioppilastutkintolautakunta, valtiovarainministeriö, Yleisten kirjastojen neuvosto ja Suomen Kuntaliitto ry. Lisäksi lausunnon antoi yksi yksityishenkilö.

Lausunnonantajat suhtautuivat esitykseen pääosin myönteisesti ja pitivät hyvänä, että laki ajantasaistetaan. Lausunnoissa pidettiin tärkeänä, että lainmuutoksessa on otettu huomioon kirjaston toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset. Saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtävän sisällyttämistä Saavutettavuuskirjasto Celian tehtäviin pidettiin myös tarpeellisena lisäyksenä. Erityisesti lausunnoissa kannatettiin kirjastopalvelujen säilymistä maksuttomina. Viittausta tekijänoikeuslakiin viraston palveluiden ja kohderyhmien yhteydessä pidettiin myös perusteltuna. Sanasto ry, Suomen Tiedekustantajien liitto, Suomen Kustannusyhdistys ja Kopiosto ry kuitenkin katsoivat lausunnoissaan, että palveluiden kohdistuminen tekijänoikeuslain rajoitussäännöksessä nimetyille asiakasryhmille olisi mainittava 1 §:n 1 momentin lisäksi myös 2 momentissa.

Osa lausunnonantajista on ehdottanut, että kirjaston tehtäviin (2 §) lisättäisiin uutena tehtävänä yhdenvertaisen lukemisen ja lukutaidon edistäminen. Yksi lausunnonantajista katsoo, että kirjaston tulisi tarjota aineistoja myös varhaiskasvatuksen tarpeisiin. Useat lausunnonantajat kannattavat kirjaston käytösääntöjen sekä käyttö- ja lainauskiellon säätämistä lain tasolla, mutta lausunnonantajat kuitenkin katsovat, että kirjasto tulisi velvoittaa laatimaan käytösäännöt. Lisäksi osa lausunnonantajista on katsonut, että käytösäännöissä tulisi määritellä myös asiakkuuden perusteet. Usean lausunnonantajan mukaan käyttö- ja lainauskiellon pituutta tulisi alentaa 30 päivään. Osa lausunnonantajista katsoi myös, että käyttö- ja lainauskieltoa koskevaa säädöstekstiä voisi muuttaa siten, että käyttö- ja lainauskielto seuraisi myös verkkopalvelun käyttäjätunnusten ja/tai kirjatiedostojen jakamisesta toiselle käyttäjälle tai internetissä.

Lausunnoissa kirjaston yhteistyötahoiksi ehdotettiin nykyisten lisäksi myös päiväkoteja. Näkövammaisten liiton, Näkövammaisten kirjastoyhdistyksen ja Näkövammaisten kulttuuripalveluiden mukaan kaikkien 6 §:n mukaisten yhteistyötahojen tulisi olla samassa momentissa. Toivottiin myös, että lain perusteluissa mainitut muut yhteisöt määriteltäisiin tarkemmin.

Valtiovarainministeriön lausunnossa kiinnitettiin huomiota johtokunnan rooliin osana viraston päätöksentekorakennetta, joka poikkeaa virastojen pääsääntönä olevasta ns. päällikkövirastomallista. Valtiovarainministeriö esittää, että kirjaston johtaja päättäisi kirjaston työjärjestyksestä.

Lausuntokierrokselta saatu palaute on pyritty ottamaan huomioon esimerkiksi niin, että ehdotetun 1 §:n perusteluihin on lisätty tarkempi viittaus tekijänoikeuslain rajoitussäännöksiin ja etenkin tekijänoikeuslain 17 b §:ään, jossa säädetään valtuutetuista yhteisöistä. Valtuutetun yhteisön asemasta ei ole katsottu tarkoituksenmukaisena säätää laissa erikseen, sillä kyse olisi tällöin tekijänoikeuslain kanssa päällekkäisestä sääntelystä. Ehdotetun 2 §:n perusteluihin lisättiin kuitenkin tarkennus liittyen kirjaston asiakkaisiin, joita ovat tekijänoikeuslain 17 a §:ssä määritellyt henkilöt. Lakiehdotuksen 2 §:ään ei ole lisätty uutta tehtävää liittyen yhdenvertaisen lukemiseen ja lukutaidon edistämiseen, koska kirjaston katsotaan hoitavan jo osaltaan kyseisiä tehtäviä lain 2 §:ssä säädettyjen tehtävien kautta. Ehdotetun 2 §:n perusteluihin lisättiin varhaiskasvatukseen tarjolla oleva aineisto kuten koskettelukirjat.

Lakiesityksen 4 §:än lisättiin muotoilu kirjaston käyttösääntöjen velvoittavuudesta. Ehdotuksen 4 §:ään ei ole lisätty mainintaa asiakkuuden perusteista, sillä kirjasto luo asiakkaiksi rekisteröityviä varten erilliset käytänteet ja ohjeistukset, joilla varmistetaan, että kirjaston asiakkaiksi tulevat täyttävät tekijänoikeuslain 17 a §:n mukaiset vaatimukset. Ehdotetun 4 §:n mukaiset käytösäännöt voivat velvoittaa ja koskea vain kirjaston asiakkaiksi hyväksytyjä.

Ehdotetun 5 §:n käyttö- ja lainauskiellon pituutta on lyhennetty 60 päivästä 30 päivään, minkä lisäksi 5 §:n 1 momenttia on tarkennettu koskemaan myös sellaisia tilanteita, joissa asiakas on mahdollistanut ulkopuolisille pääsyn kirjaston aineistoon. Ehdotettujen 3 §:n ja 6 §:n perusteluihin lisättiin perusteluja liittyen täydentävään sääntelyyn hallinnon yleislakien kanssa. Ehdotettua 6 §:ää ei ole muutettu yksityiskohtaisemmaksi, sillä yhteistyö määrittyy tarpeiden mukaisesti. Johtokuntaa koskevaa 7 §:ää on myös täsmennetty siten, että johtokunta ei hyväksyisi kirjaston työjärjestystä. Ehdotetun 9 §:n mukaisen neuvottelukunnan vierasperäinen erisnimi on muutettu kotimaiseen muotoon. Lisäksi lakiesityksen 7 §:ää ja 9 §:ää on tarkennettu vastaamaan paremmin perustuslain 80 §:n ja 119 §:n vaatimuksia. Esitykseen ja sen perusteluihin on lausuntopalautteen perusteella tehty myös muita tarkennuksia ja teknisluonteisia muutoksia.

7 Säännöskohtaiset perustelut

7.1 Laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta

Lain nimike

Laki korvasi Näkövammaisten kirjastosta annetun lain. Ehdotetulla lailla kirjaston nimeksi muutettaisiin Saavutettavuuskirjasto Celia. Uuden nimen katsotaan vastaavan paremmin kirjaston nykyistä toimintaa ja sen asiakaskuntaa, koska virasto palvelee näkövammaisten henkilöiden lisäksi monia muita lukemisesteisten henkilöiden ryhmiä. Saavutettavuuskirjasto Celia olisi nimensä mukaisesti kirjasto, joka on erikoistunut saavutettaviin kirjastoaineistoihin ja oppimateriaaleihin, joita näkövammaiset ja muut lukemisesteiset henkilöt voivat käyttää. Lisäksi nimi kuvaa kirjaston tarjoamia muita saavutettavan julkaisemisen asiantuntijapalveluja. Kutsumanimi Celia kirjaston virallisen nimen rinnalla on vuosien saatossa vakiintunut kirjaston käyttönimeksi ja on kirjaston asiakkaiden keskuudessa tunnettu, minkä vuoksi Celia-nimen sisällyttäminen osaksi kirjaston virallista nimeä on perusteltua.

1 §. Asema ja tarkoitus. Pykälässä säädettäisiin Saavutettavuuskirjasto Celian asemasta ja tarkoituksesta. Pykälässä säädettäisiin viraston tehtävistä yleisellä tasolla. Tehtävien sisällöstä säädettäisiin tarkemmin lain 2 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan Saavutettavuuskirjasto Celia on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla toimiva virasto, joka vastaa näkövammaisten ja muiden tekijänoikeuslain (404/1961) 17 a §:n 1 momentissa tarkoitettujen lukemisesteisten kirjastopalveluista sekä hoitaa saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtäviä.

Kirjasto tarjoaisi kaiken ikäisille näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille saavutettavassa muodossa olevaa kirjastoaineistoa sekä oppimateriaalia. Saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtävillä tarkoitetaan sekä kirjastoaineistoihin että muihin julkaisuihin liittyvää neuvontaa ja tiedonjakamista, jolla edistetään saavutettavaa julkaisemista laajemmin yhteiskunnassa.

Pykälän 1 momentissa olisi viittaus tekijänoikeuslakiin, jossa määritellään lukemisesteinen henkilö. Tekijänoikeuslain 17 a §:n mukaisesti henkilö on lukemisesteinen, jos hän ei voi lukea tai käyttää kirjallista teosta, painettua kirjaa, nuottilehteä tai tällaiseen teokseen sisältyvää kuvaa olennaisilta osin samassa määrin kuin henkilö, jolla tällaista rajoitetta ei ole. Kyseisellä tekijänoikeuslain muutoksella on toimeenpantu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/1564 tekijänoikeudella ja lähioikeuksilla suojattujen tiettyjen teosten ja muun aineiston tietyistä sallituista käyttötarkoituksista sokeiden, heikkonäköisten tai muulla tavoin lukemisesteisten hyväksi sekä tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa annetun direktiivin 2001/29/EY muuttamisesta (lukemisestedirektiivi).

Viittaus tekijänoikeuslakiin on tarpeellinen, sillä kirjasto valmistaa saavutettavassa muodossa olevia teosten kappaleita ja tarjoaa niitä yksinomaan näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille tekijänoikeuslain (404/1961) 17 §—17 d §:n rajoitussäännösten nojalla. Kirjasto toimii tekijänoikeuslain 17 b §:n mukaisena valtuutettuna yhteisönä, jolla on tekijänoikeuslain 17 c §:n mukaiset velvoitteet. Ainoastaan tekijänoikeuslain mukainen valtuutettu yhteisö saa valmistaa saavutettavassa muodossa olevan kappaleen kirjallisesta teoksesta ja muusta graafisessa muodossa olevasta aineistosta, joka on julkaistu. Saavutettavuuskirjasto Celia on tekijänoikeuslain 17 b §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisesti julkinen laitos, joka tarjoaa lukemisesteisille palveluja osana pääasiallista toimintaansa.

Pykälässä ei säädettäisi erikseen viraston asemasta valtuutettuna yhteisönä, sillä kirjasto toimii suoraan tekijänoikeuslain nojalla hoitaessaan valtuutetun yhteisön tehtäviä.

Pykälän 2 momentin mukaan kirjasto edistää aktiivista lukemista, monipuolisia lukutaitoja ja jatkuvaa oppimista tarjoamalla pääsyn saavutettavaan kirjastoaineistoon ja oppimateriaaliin. Kirjaston tarkoituksena on parantaa yhteiskunnassa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja aktiivista osallisuutta, joita kirjasto edistäisi erityisesti lain 2 §:ssä säädettyjen tehtävien kautta. Momentti korostaa Saavutettavuuskirjasto Celian palvelujen keskeistä roolia asiakkaidensa eri elämäntilanteissa sekä kirjaston yhteiskunnallista tehtävää. Kirjaston tarjoamat ja välittämät monipuoliset aineistot tukevat erilaisia tapoja lukea ja oppia sekä arvioida ja hyödyntää tietoa moninaistuvassa informaatioympäristössä. Kirjasto edistää näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden tietojen, taitojen ja osaamisen uudistumista elämän eri vaiheissa sekä työelämässä kehittymistä. Kirjasto edistää osaltaan näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti kulttuuriin ja muuhun yhteiskunnan toimintaan.

Pykälässä ei säädettäisi erikseen viraston kaksikielisyydestä, sillä kirjasto toimisi edelleen valtakunnallisena kaksikielisenä virastona suoraan kielilain (423/2003) 6 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla. Kirjasto hoitaisi siten tehtäviään molemmilla kansalliskielillä perustuslain ja kielilain mukaisesti.

2 §. Tehtävät. Pykälässä säädettäisiin kirjaston tehtävistä. Pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaan Saavutettavuuskirjasto Celian tehtävänä on valmistaa, välittää ja lainata asiakkailleen saavutettavaa kirjastoaineistoa. Saavutettavalla kirjastoaineistolla tarkoitetaan fyysisessä tai digitaalisessa muodossa olevaa kauno- ja tietokirjallisuutta sekä muuta kirjaston tarjoamaa tietoa ja

kulttuurisisältöä, jota voidaan käyttää yhdenvertaisesti riippumatta esimerkiksi henkilön toimintarajoitteista tai hänen käyttämistään päätelaitteista. Kirjasto voi välitys- ja lainaustarkoitusta varten muuntaa tavallisia julkaisuja muun muassa äänikirjoiksi, e-kirjoiksi, pistekirjoiksi, kohomateriaaleiksi, koskettelukirjoiksi tai muuksi erikoisvalmisteiseksi kirjastoaineistoksi. Lisäksi kirjasto voi välittää asiakkailleen valmiiksi saavutettavassa muodossa olevaa aineistoa. Asiakkailla tarkoitetaan tekijänoikeuslain 17 a §:n mukaisia henkilöitä.

Pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan kirjaston tehtävänä on valmistaa, välittää ja lainata asiakkailleen saavutettavaa oppimateriaalia. Kirjasto tarjoaa aineistoja muun muassa esiopetuksen, yleissivistävän perusopetuksen, toisen asteen koulutuksen ja korkea-asteen koulutuksen tarpeisiin. Oppimateriaalilla tarkoitetaan aineistoja, joita oppija käyttää opetuksen yhteydessä tai joiden avulla oppiminen tapahtuu. Kirjastolla on oppimateriaalien lisäksi aineistoja, kuten koskettelukirjoja, joita kirjasto voi tarjota muun muassa varhaiskasvatuksen tarpeisiin. Asiakkailla tarkoitetaan tekijänoikeuslain 17 a §:n mukaisia henkilöitä.

Pykälän 1 momentin 3 kohdan mukaan kirjaston tehtävänä on neuvoa kirjaston aineistojen ja palvelujen käytössä. Neuvonta sisältäisi muun muassa kirjaston asiakkaiden opastamista saavutettavien kirjastoaineistojen käytössä ja tiedonhaun tukemista erityisesti kirjaston omien aineistojen osalta, mutta tarvittaessa myös asiakkaiden ohjaamista käyttämään muita palveluja, joiden kautta saavutettavaa aineistoa olisi saatavilla. Lisäksi kirjasto voisi kohdentaa ja tarjota neuvontaa sellaisille lukemisesteisten henkilöiden käyttäjärühmille, jotka eivät vielä ole kirjaston asiakkaita ja tarvitsevat erityistä tukea lukemisessa ja kirjaston palvelujen käyttämisessä.

Pykälän 1 momentin 4 kohdan mukaan kirjaston tehtävänä on ylläpitää ja kehittää kirjaston kokoelmaa ja muuta sisältötarjontaa. Kirjaston kokoelma koostuu kirjaston valmistamista tai hankkimista fyysisistä tai digitaalisista aineistoista sekä digitaalisten aineistojen käyttöoikeuksista. Muulla sisältötarjonnalla tarkoitetaan kaikkea muuta kirjaston asiakkailleen välittämää sisältöä, joka täydentää kirjaston kokoelmaa. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kaukolainoja tai verkkoaineistoja. Kirjaston kokoelman ylläpitämiseen sisältyisi myös kirjaston kokoelman säilyttäminen.

Pykälän 1 momentin 5 kohdan mukaan kirjaston tehtävänä olisi toimia näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Tämä tarkoittaisi kirjaston omien palvelujen ylläpidon ja kehittämisen lisäksi asiantuntijatehtävään liittyvän osaamisen välittämistä suomalaiselle kirjasto- ja koulutusosalalle. Käytännössä tämä olisi esimerkiksi yhteistyötä, ohjausta ja neuvontaa palvelujenvälittäjille, kuten opettajille, muulle oppilashuollon henkilöstölle ja kirjastoalan ammattilaisille, siitä, miten kirjaston aineistoa ja palveluja käytetään opetuksessa ja lukemisessa tukea tarvitsevien näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kanssa. Kirjasto toimisi lisäksi saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana toimimalla kansallisissa, Euroopan unionin tason ja kansainvälisissä verkostoissa sekä tarjoamalla neuvontaa ja tietoa saavutettavista sisällöistä yhteiskunnan eri aloille.

Pykälän 2 momentin mukaan kirjasto vastaa sen yhteydessä olevien toimielinten hallinnosta sekä niille kuuluvien asioiden valmistelusta ja toimeenpanosta. Kyse on kirjaston johtokunnasta ja pistekirjoituksen neuvottelukunnasta, joista säädetään tämän lain 7 ja 9 §:ssä.

3 §. Maksut. Pykälässä säädettäisiin kirjaston maksuista. Pykälän 1 momentin mukaan kirjaston aineistojen välitys- ja lainauspalvelu sekä neuvonta ovat kirjaston asiakkaille maksuttomia. Maksuttomuus koskisi sekä kirjaston valmistamia aineistoja että kirjaston välittämiä muita aineistoja. Vaikka viranomaisen asiakkailleen antama neuvonta hallintoasioissa on hallintolain (434/2003) 8 §:n nojalla maksutonta, on kirjaston asiakkailleen tarjoaman neuvonnan maksuttomuudesta tarpeen säätää hallintolakia täydentävästi, sillä kirjaston vastuulla on hyvin vähän

varsinaisia hallintoasioita. Kirjaston maksuton neuvonta koskee siten pääasiallisesti asiakkaille annettavaa neuvontaa kirjaston palvelujen käytössä.

Pykälän 2 momentissa olisi viittaussäännös valtion maksuperustelakiin. Momentin mukaan kirjaston muista suoritteista perittävistä maksuista säädetään valtion maksuperustelaissa (150/1992). Valtion maksuperustelain 8 §:n mukaan tarkemmat säännökset maksuista annetaan ministeriön asetuksella. Tähän saakka kirjaston maksullisia julkisoikeudellisia suoritteita ovat olleet oppimateriaalien muuntopalveluja koskevat tilaukset, joista kirjaston arvioidaan saavan tuottoja vuonna 2023 noin 1 000 euroa.

4 §. Kirjaston käytösäännöt. Pykälä on uusi. Säännöksen mukaan Saavutettavuuskirjasto Celia antaa käytösäännöt, joita kirjaston asiakkaiden tulee noudattaa. Käytösäännöt voivat koskea kirjaston aineistojen lainaamista, käyttöä, palauttamista sekä käyttö- ja lainauskieltoa.

Käytösäännöissä olisi mahdollista määrätä eri kirjastoaineistojen, kuten lainattavien teosten (kuten koskettelukirjojen), palauttamisesta ja palauttamisen määräajoista sekä käytöstä. Lisäksi kirjasto voisi määrätä välitettävien aineistojen (kuten pistekirjojen, CD-äänikirjojen ja digitaalisten aineistojen) käytöstä. Käytösäännöissä kirjasto voisi myös määritellä esimerkiksi samanaikaisten lainojen ja aineistojen enimmäismäärän. Kirjasto voisi edelleen käytösäännöissä määrätä, että kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskielto olisi lain 5 §:n 1 momentissa säädettyä enimmäispituutta lyhyempi.

5 §. Käyttö- ja lainauskielto. Pykälä on uusi. Pykälässä säädettäisiin kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskiellosta. Sen 1 momentin mukaan kirjasto voi rajoittaa määräajaksi asiakkaan oikeutta käyttää kirjaston aineistoja, jos asiakas on luovuttanut kirjastosta saamaansa aineistoa muille henkilöille tai jos asiakas on mahdollistanut muille henkilöille pääsyn kirjaston aineistoon. Kirjasto voi rajoittaa määräajaksi myös asiakkaan oikeutta lainata kirjaston aineistoja, jos asiakas kadottaa tai vahingoittaa kirjaston aineistoa toistuvasti. Käyttö- tai lainauskielto voi olla voimassa enintään 30 päivää.

Saavutettavuuskirjasto Celia valmistaa, välittää ja lainaa kirjastoaineistoa tekijänoikeuslain nojalla ainoastaan näkövammaisille ja muille lukemisesteisille henkilöille ja vain heidän henkilökohtaiseen käyttöönsä. Sen vuoksi kirjaston asiakkaalla ei ole oikeutta luovuttaa hallussaan olevaa kirjastoaineistoa muille henkilöille. Kirjaston aineiston pääsyyn mahdollistaminen voi tarkoittaa asiakkaan henkilökohtaisen käyttäjätunnuksen luovuttamista toiselle henkilölle tai kirjastoaineiston jakamista yleisessä tietoverkossa. Määräaikaisen käyttökiellon määrääminen on luonteeltaan hallinnollinen seuraamus, eikä se estä rikosilmoituksen tekoa, jos tekijänoikeusrikkoksen tai -rikkomuksen tunnusmerkit täyttyvät.

Kirjasto voisi määrätä asiakkaalle määräaikaisen lainauskiellon, jos asiakas toistuvasti kadottaisi tai vahingoittaisi kirjaston lainaamia aineistoja. Lainauskielto voitaisiin antaa vasta vakavasta ja toistuvasta kirjaston aineistojen vahingoittamisesta tai kadottamisesta silloin, kun esimerkiksi asiakkaalle annetut huomautukset tai muut vastaavat toimenpiteet eivät ole johtaneet toivottuun muutokseen kirjastosta lainatun aineiston käytössä.

Käyttö- tai lainauskielto voisi olla kestoaltaan voimassa enintään 30 päivää. Ennen kiellon antamista kirjaston tulisi kuulla asianosaisena olevaa kirjaston asiakasta hallintolain edellyttämällä tavalla. Pykälän 1 momentin mukaisesta käyttö- ja lainauskiellosta tehtäisiin valituskelppoinen hallintopäätös.

Pykälän 2 momentin mukaan kirjaston asiakas ei saa lainata kirjaston aineistoja, jos hän ei ole palauttanut aiemmin lainaamia aineistoja 4 §:ssä tarkoitetuista käytösäännöistä ilmenevässä

määräajassa tai korvannut vahingoittunutta tai kadonnutta aineistoa. Linauskielto päättyy välittömästi, kun aineisto on palautettu tai korvattu.

Mikäli asiakas kadottaa lainaamaansa aineiston tai vahingoittaa sitä, tulisi hänen korvata aineisto vastaavalla aineistolla tai maksamalla siitä korvaus kirjastolle. Kirjaston asiakkaan aiheuttamaan vahinkoon sovellettaisiin vahingonkorvauslain (412/1974) säännöksiä. Vahingoituneesta tai kadonneesta aineistosta mahdollisesti perittävän korvauksen suorittamatta jättäminen ei kuitenkaan voisi johtaa lainauskieltoon, mikäli lainauskiellon asettaminen olisi kohtuutonta ottaen huomioon esimerkiksi kadonneen tai vahingoittuneen kirjastoaineiston laatu, asiakkaan taloudellinen asema sekä muut olosuhteet. Muut olosuhteet voivat liittyä esimerkiksi asiakkaan ikään, terveydentilaan tai muihin henkilökohtaisiin seikkoihin.

Kun aiemmin lainatut, myöhässä olevat aineistot olisi palautettu kirjastoon tai vahingonkorvaus suoritettu, asiakas voisi jälleen lainata aineistoja. Pykälän 2 momentin mukaisesta lainauskiellosta ei tehtäisi erillistä hallintopäätöstä, vaan lainauskiellosta ja sen päättymisestä tehtäisiin merkintä Saavutettavuuskirjasto Celian käytössä olevaan tietojärjestelmään.

6 §. Yhteistyö. Pykälä on uusi. Pykälässä säädettäisiin kirjaston tekemästä yhteistyöstä eri tahojen kanssa. Pykälän 1 momentin mukaan kirjasto toimii yhteistyössä yleisten kirjastojen, muiden kirjastojen, koulujen ja oppilaitosten kanssa. Kyse on vakiintuneesta yhteistyöstä, jonka avulla näkövammaiset ja muut lukemisesteiset henkilöt voivat hakeutua Saavutettavuuskirjasto Celian asiakkaiksi esimerkiksi lähikirjastonsa tai oppilaitoksensa kautta. Vaikka viranomaisten välisestä yhteistyöstä on säädetty jo hallintolain 10 §:ssä, olisi momentissa selkeyden vuoksi säädetty yhteistyöstä hallintolakia täydentävästi, koska kaikki 1 momentin mukaiset yhteistyötahot eivät olisi välttämättä viranomaisia, minkä lisäksi yhteistyö perustuisi ensisijaisesti keskinäisesti tehtäviin sopimukseen eikä viranomaisen hallintolain 10 §:n nojalla tekemään pyyntöön. Lisäksi yleisistä kirjastoista annetun lain (1492/2016) 11 §:ssä on säädetty Näkövammaisten kirjaston kanssa tehtävästä yhteistyöstä, joten pykälässä säädettäisiin vastaavanlaisesta yhteistyöstä erityisesti yleisten kirjastojen kanssa. Muilla kirjastoilla tarkoitetaan esimerkiksi korkeakoulukirjastoja.

Pykälän 2 momentin mukaan kirjasto voi toimia yhteistyössä myös muiden kuin 1 momentissa tarkoitettujen yhteisöjen kanssa. Muilla yhteisöillä tarkoitettaisiin esimerkiksi järjestöjä ja yrityksiä.

7 §. Johtokunta. Pykälässä säädettäisiin kirjaston johtokunnasta ja sen tehtävistä. Pykälän 1 momentin mukaan kirjastolla on johtokunta, jonka jäsenet opetus- ja kulttuuriministeriö nimittää enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Johtokunnassa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja enintään yksitoista muuta jäsentä. Momentin sisältö vastaisi pääosiltaan voimassa olevan lain 3 §:n ja asetuksen 2 §:n sisältöä, mutta johtokunnan tehtäviä on kevennetty siten, että tehtävät kohdistuisivat nykyistä enemmän periaatteellisesti merkittäviin asioihin. Johtokunta ei enää hyväksyisi kirjaston työjärjestystä, antaisi lausuntoa kirjaston johtajan viran täyttämistä, päättäisi kirjaston johtajan virkavapaudesta eikä laatisi ehdotusta kirjaston suoritteiden maksullisuudesta ja maksujen perusteista. Johtokunnan asema ja rooli viraston johtamisrakenteessa on kuitenkin säilytetty, koska on tärkeää, että jatkossakin kirjaston keskeiset sidosryhmät voivat osallistua virastoa koskevaan päätöksentekoon. Tällä voidaan osaltaan turvata erityisesti kirjaston eri käyttäjäryhmien mahdollisuus osallistua heille suunnattujen palvelujen kehittämiseen vammaisten henkilöiden oikeuksista annetun YK:n yleissopimuksen mukaisesti.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin johtokunnan tehtävistä. Momentin 1 kohdan mukaan johtokunnan tehtävänä on päättää kirjaston yleisistä toimintalinjoista sekä käsitellä muut kirjaston

kannalta laajakantoiset ja periaatteellisesti merkittävät asiat. Kyse voisi olla esimerkiksi kirjaston strategiasta. Momentin 2 kohdan mukaan johtokunta käsitelisi kirjaston talouden ja toiminnan suuntaviivat. Näitä olisivat esimerkiksi ehdotus julkisen talouden suunnitelmaksi sekä opetus- ja kulttuuriministeriön ja viraston välillä tehtävä tulossopimus. Viraston tulossopimuksen allekirjoittaisi kuitenkin kirjaston puolesta kirjaston johtaja. Momentin 3 kohdan mukaan johtokunnan tehtävänä olisi hyväksyä kirjaston toimintakertomus ja esitys kirjaston talousarvioksi. Virasto on kirjanpitoyksikkönä osa opetus- ja kulttuuriministeriötä, jolle virasto antaa vuosittain esityksen viraston vuosittaisesta budjetista. Lisäksi johtokunnan tehtävänä olisi tehdä esityksiä ja aloitteita kirjaston toiminnan kehittämiseksi. Kirjasto voi saada valtion talousarviolain (423/1988) sekä valtion talousarvioasetuksen (1243/1992) nojalla lahjoitus- tai testamenttivarallisuutta, kuten esimerkiksi rahavaroja tai saavutettavia kirjastoaineistoja. Johtokunnan tehtävänä olisi hyväksyä esitys kirjastolle osoitettujen lahjoitus- ja testamenttivarojen käytöstä. Johtokunnan tehtäviin ei voida katsoa kuuluvan merkittävää julkisen vallan käyttöä, vaan johtokunta yleisesti tukee ja kehittää kirjaston toimintaa tehtäviensä kautta.

Pykälän 3 momentin mukaan johtokunnassa käsiteltävät asiat ratkaistaan esittelystä. Esittelijänä toimisi kirjaston johtaja tai hänen määräämänsä muu virkamies. Kirjaston virkamiehet vastaisivat siten johtokunnan hallinnosta sekä sille määrättyjen asioiden valmistelusta ja toimeenpanosta.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin asetuksenantovaltuudesta. Sen mukaan johtokunnan kokoonpanosta voidaan säätää tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan lisäksi säätää johtokunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista.

8 §. Johtaja. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin kirjaston johtajan nimittämisestä sekä johtajan viran kelpoisuusvaatimuksista. Pykälä on uusi, mutta säännös vastaisi pääsääntöisesti voimassa olevan asetuksen 4 ja 8 §:n 1 momentin sisältöä. Johtajan nimittäisi opetus- ja kulttuuriministeriö. Kirjaston johtajan virkanimike muutettaisiin kirjastonjohtajasta johtajaksi ja johtaja nimittäisiin virkaan enintään viiden vuoden määräajaksi. Valtion virkamieslain (750/1994) 9 §:n 2 momentin mukaan virkaan voidaan nimittää määräajaksi tai muutoin rajoitetuksi ajaksi, jos viran luonteeseen tai viraston toimintaan liittyvä perusteltu syy sitä vaatii. Mainitun säännöksen esitöiden (HE 291/1993 vp, s. 33—34) mukaan nimittävän viranomaisen harkintaan jätetään, onko virkaan syytä nimittää toistaiseksi vai rajoitetuksi ajaksi. Rajoitetuksi ajaksi nimittämiseen on kuitenkin oltava viran luonteeseen tai viraston toimintaan liittyvä perusteltu syy. Nimittäminen virkaan toistaiseksi olisi edelleen pääsääntöinen menettely. Valtionhallinnon johtamistehtävien määräaikaaisuutta harkittaessa otetaan huomioon tavoite lisätä johdon liikkuvuutta ja siten ammatillista kehittymistä ja käytettävyyttä valtionhallinnon eri tehtävissä. Saavutettavuuskirjasto Celian johtajan tehtävä on johtamistehtävä, johon soveltuvat edellä todetut liikkuvuus-, kehittämis- ja käytettävyystavoitteet. Näin ollen virka täytettäisiin enintään viiden vuoden määräajaksi.

Johtajaksi valittavalta vaadittaisiin, että hän on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon ja että hänellä on johtajan tehtävien hoitamiseksi tarvittava toimialan tuntemus sekä käytännössä osoitettu johtamistaito. Viran hoitamisen edellyttämää toimialan tuntemusta arvioitaessa olisi otettava huomioon Saavutettavuuskirjasto Celian tehtävät ja tarkoitus sekä yleisesti saavutettavuuteen liittyvä asiantuntemus. Hyvä johtamistaito puolestaan kuuluisi välttämättömänä elementtinä kirjaston toimintaa johtavan henkilön kelpoisuusvaatimuksiin. Sen olisi oltava käytännössä osoitettu, joten arvioinnissa olisi otettava huomioon selvitys, joka osoittaisi riittävästi johtamistaidon laatua.

Pykälän 2 momentin mukaan johtajan tehtävänä on johtaa, valvoa ja kehittää kirjaston toimintaa sekä vastata toiminnan tuloksellisuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta. Virasto tekee opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa muun muassa tulossopimuksen, jonka toteutumisesta johtaja vastaa. Johtaja nimittää viraston muut virkamiehet ja päättää työsopimussuhteisen henkilökunnan palkkaamisesta. Johtaja ratkaisee asiat, joita ei ratkaista johtokunnassa tai joita ei työjärjestyksessä ole määrätty muun virkamiehen ratkaistaviksi. Johtaja hyväksyisi esimerkiksi viraston työjärjestyksen. Momentti vastaisi voimassa olevan asetuksen 5 ja 7 §:n ja 9 §:n 2 momentin sisältöä.

9 §. Pistekirjoituksen neuvottelukunta. Pykälässä säädettäisiin kirjaston yhteydessä toimivasta pistekirjoituksen neuvottelukunnasta. Neuvottelukunnan nimi muutettaisiin Braille-neuvottelukunnasta pistekirjoituksen neuvottelukunnaksi.

Pykälän 1 momentin mukaan kirjaston yhteydessä toimii pistekirjoituksen neuvottelukunta, jonka jäsenet nimittää Saavutettavuuskirjasto Celia enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Neuvottelukuntaan kuuluisi puheenjohtaja ja enintään kuusi muuta jäsentä. Nimityspäätöstä valmisteltaessa on kuultava kirjaston johtokuntaa. Neuvottelukunnan tehtävänä olisi toimia pistekirjoituksen ja näkövammaisten henkilöiden oppimateriaalien asiantuntijaelimenä. Pykälä on uusi, mutta sen sisältö vastaisi pääosin voimassa olevan asetuksen 11 §:n ja 12 §:n 1 momentin sisältöä. Neuvottelukunnan nimittäisi kuitenkin opetus- ja kulttuuriministeriön sijaan Saavutettavuuskirjasto Celia. Koska kyse on pistekirjoitukseen keskittyvän asiantuntijaelimen asettamisesta, on arvioitavissa, että kirjastolla on syvällisin asiantuntemus ja parhaimmat edellytykset neuvottelukunnan asettamiseksi. Johtokunnalla olisi myös mahdollisuus antaa lausuntonsa neuvottelukuntaan nimettävistä asiantuntijajäsenistä. Neuvottelukunnan oppimateriaaleihin liittyvä asiantuntijuus olisi erityisesti pistekirjoitukseen keskittyvää. Neuvottelukunta säilyisi edelleen itsenäisenä asiantuntijaelimenä ja saisi rahoituksensa Saavutettavuuskirjasto Celian budjetista.

Pykälän 2 momentti sisältäisi asetuksenantovaltuuden, jonka mukaan neuvottelukunnan kokoonpanosta ja tehtävistä voidaan säätää tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella. Neuvottelukunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkiosta voidaan säätää opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.

10 §. Työjärjestys. Pykälässä säädettäisiin, että kirjaston organisaatiosta, sisäisestä työnjaosta, asioiden käsittelystä ja ratkaisemisesta sekä toimintojen muusta järjestämisestä määrätään kirjaston työjärjestyksessä. Säännös vastaisi voimassa olevan asetuksen 16 §:n sisältöä. Saavutettavuuskirjasto Celian työjärjestyksessä annettaisiin lain säännöksiä tarkemmat määräykset kirjaston hallinnon sisäisestä organisoitumisesta.

11 §. Muutoksenhaku. Pykälä on uusi. Pykälässä säädettäisiin muutoksenhausta lain 5 §:n 1 momentissa tarkoitettua kirjaston käyttö- tai lainauskieltoa koskevaan päätökseen. Oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa (434/2003). Pykälän 2 momentin mukaan oikaisuvaatimuksesta annettuun päätökseen voisi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

12 §. Voimaantulo. Pykälässä säädettäisiin voimaantulosta. Laki olisi tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2023. Lailla kumottaisiin voimassa oleva laki näkövammaisten kirjastosta (638/1996). Samalla kumoutuisi lain valtuutussäännöksen nojalla annettu asetus näkövammaisten kirjastosta (639/1996).

7.2 Laki yleisistä kirjastoista

11 §. Yhteistyö. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi sen johdosta, että voimassa olevan lain mukaisen Näkövammaisten kirjaston nimi ehdotetaan muutettavaksi Saavutettavuuskirjasto Celiaksi.

8 Lakia alemman asteinen sääntely

Saavutettavuuskirjasto Celiasta annetun lain 7 § sisältäisi asetuksenantovaltuuden, jonka nojalla opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan säätää tarkemmin johtokunnan kokoonpanosta. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan lisäksi säätää johtokunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista.

Samoin lain 9 § sisältäisi asetuksenantovaltuuden, jonka nojalla opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan säätää tarkemmin pistekirjoituksen neuvottelukunnan tehtävistä ja kokoonpanosta. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan lisäksi säätää neuvottelukunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista. Asetusluonnos on esityksen liitteenä.

9 Voimaantulo

Ehdotetaan, että lait tulevat voimaan 1.1.2023.

10 Suhde muihin esityksiin

Esitys liittyy valtion vuoden 2023 talousarvioon ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

11 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

Saavutettavuuskirjasto Celian tehtävänä on osaltaan tukea perustuslain 16 §:ssä turvattua kansalaisten sivistyksellisten oikeuksien toteutumista edistämällä näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden mahdollisuuksia tiedonsaantiin, oppimiseen ja itsensä kehittämiseen.

Perustuslain 119 §:n 2 momentin mukaan valtionhallinnon toimielinten yleisistä perusteista on säädettävä lailla, jos niiden tehtäviin kuuluu julkisen vallan käyttöä, mutta muutoin valtionhallinnon yksiköistä voidaan säätää asetuksella. Perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan.

Saavutettavuuskirjasto Celian tehtäviin ei pääasiallisesti sisälly julkiseen vallankäyttöön liittyviä tehtäviä. Esityksessä kirjastolle annettaisiin kuitenkin tehtäväksi päättää kirjaston aineistojen määräaikaisestä käyttö- ja lainauskiellosta. Tällaiseen päätökseen liittyy julkisen vallan käyttöä, koska sen vaikutukset ulottuvat yksityisiin oikeussubjekteihin. Lisäksi saavutettavaan kirjallisuuteen ja oppimateriaaleihin liittyvien palvelujen tarjoamisen säilyttäminen kirjaston lakisääteisenä tehtävänä turvaisi näkövammaisten ja lukemisesteisten henkilöiden sivistyksellisten oikeuksien toteutumista. Näistä syistä on edelleen asianmukaista säätää kirjastosta ja sen tehtävistä lailla.

Perustuslain 119 §:n 2 momentin mukaisilla valtionhallinnon toimielinten yleisillä perusteilla tarkoitetaan lähinnä viraston nimeä, toimialaa sekä pääasiallisia tehtäviä ja toimivaltuuksia. Ehdotettuun lakiin sisältyisivät viraston nimeä, toimialaa, tehtäviä sekä johtamisjärjestelmää koskevat perussäännökset.

Perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaan tasavallan presidentti, valtioneuvosto ja ministeriö voivat antaa asetuksia perustuslaissa ja muussa laissa säädetyn valtuuden nojalla. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi kirjaston toimielimiä eli kirjaston johtokuntaa ja pistekirjoituksen neuvottelukuntaa koskevista asetuksenantovaltuuksista perustuslain 80 §:n 1 momentin tarkoittamalla tavalla. Lakiehdotuksen asetuksenantovaltuussäännösten mukaan opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella säädettäisiin muun muassa kyseisten toimielinten kokoonpanosta, päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista. Asetuksenantovaltuuksien katsotaan täyttävän perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä valtuussäännöksiin kohdistetut vaatimukset sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta.

Perustuslain 80 §:n 2 momentin mukaan myös muu viranomainen voidaan lailla valtuuttaa antamaan oikeussääntöjä määrätyistä asioista, jos siihen on sääntelyn kohteeseen liittyviä erityisiä syitä eikä sääntelyn asiallinen merkitys edellytä, että asiasta säädetään lailla tai asetuksella. Tällaisen valtuutuksen tulee olla soveltamisalaltaan täsmällisesti rajattu.

Esityksessä ehdotetaan säädettävän, että Saavutettavuuskirjasto Celia voisi antaa käyttösäännöt, joita kirjaston asiakkaiden tulisi noudattaa. Käyttösäännöt voivat koskea kirjaston aineistojen lainaamista, käyttöä, palauttamista sekä käyttö- ja lainauskieltoa. Käyttösääntöä koskevasta säännöksestä selviää riittävän selvästi ja tarkkarajaisesti seikat, joista kirjasto voisi antamissaan käyttösäännöissä määrätä.

Perustuslakivaliokunta ei ole pitänyt perustuslain kannalta ongelmallisena säätää esimerkiksi koulun tai oppilaitoksen mahdollisuudesta antaa määräyksiä koulutyön käytännön järjestelyihin tai koulurakennusten ja niiden piha-alueen käyttämiseen liittyvistä seikoista. Koulu- ja oppilaitoskohtaisten järjestyssääntöjen antamisessa ei valiokunnan näkemyksen mukaan ole ollut kysymys perustuslain 80 §:ssä säännellystä lainsäädäntövallan delegoinnista, vaan alueellisesti rajoittujen yleisluonteisten hallintopäätösten tekemisestä. (PeVL 31/2013 vp, PeVL 28/2004 vp, PeVL 70/2002 vp). Tässä suhteessa Saavutettavuuskirjasto Celian käyttösäännöt voitaisiin rinnastaa koulun järjestyssääntöihin.

Kirjaston aineistojen käyttö- ja lainauskiellossa voidaan katsoa olevan kyse perustuslain 16 §:n kannalta merkityksellisen julkisen palvelun saatavuuden rajoittamisesta. Perustuslakivaliokunnan perusoikeusuudistuksen yhteydessä ilmaiseman käsityksen mukaan perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä (PeVM 25/1994 vp, s. 5). Käyttö- ja lainauskiellon oikeusvaikutusten voidaan arvioida kuitenkin jäävän vähäisiksi ottaen huomioon käyttö- ja lainauskiellon rajallisuus ja määräaikaisuus. Käyttö- ja lainauskiellosta on myös ehdotetussa laissa säädetty täsmällisesti ja tarkkarajaisesti. Esityksessä on lisäksi huolehdittu kirjaston asiakkaan riittävästä oikeusturvajärjestelyistä perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä tarkoitettulla tavalla, kun määräaikaista käyttö- ja lainauskieltoa koskevaan päätökseen voi hakea muutosta.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

Saavutettavuuskirjasto Celiasta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Asema ja tarkoitus

Saavutettavuuskirjasto Celia on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla toimiva virasto, joka vastaa näkövammaisten ja muiden tekijänoikeuslain (404/1961) 17 a §:n 1 momentissa tarkoitettujen lukemisesteisten kirjastopalveluista sekä hoitaa saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtäviä.

Kirjasto edistää aktiivista lukemista, monipuolisia lukutaitoja ja jatkuvaa oppimista tarjoamalla pääsyn saavutettavaan kirjastoaineistoon ja oppimateriaaliin. Kirjaston tarkoituksena on parantaa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.

2 §

Kirjaston tehtävät

Kirjaston tehtävänä on:

- 1) valmistaa, välittää ja lainata asiakkailleen saavutettavaa kirjastoaineistoa;
- 2) valmistaa, välittää ja lainata asiakkailleen saavutettavaa oppimateriaalia;
- 3) neuvoo kirjaston aineistojen ja palvelujen käytössä;
- 4) ylläpitää ja kehittää kirjaston kokoelmaa ja muuta sisältötarjontaa;
- 5) toimia näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana.

Kirjasto vastaa sen yhteydessä olevien toimielinten hallinnosta sekä niille kuuluvien asioiden valmistelusta ja toimeenpanosta.

3 §

Maksuttomuus

Kirjaston aineistojen välitys- ja lainauspalvelu sekä neuvonta ovat kirjaston asiakkaille maksuttomia.

Kirjaston muista suoritteista perittävistä maksuista säädetään valtion maksuperustelaissa (150/1992).

HE 95/2022 vp

4 §

Käytösäännöt

Kirjasto antaa käytösäännöt, joita kirjaston asiakkaiden tulee noudattaa. Käytösäännöt voivat koskea kirjaston aineistojen lainaamista, käyttöä, palauttamista sekä käyttö- ja lainauskieltoa.

5 §

Käyttö- ja lainauskielto

Kirjasto voi rajoittaa määräajaksi asiakkaan oikeutta käyttää kirjaston aineistoja, jos asiakas on luovuttanut kirjastosta saamaansa aineistoa muille henkilöille tai mahdollistanut muille henkilöille pääsyn kirjaston aineistoon. Kirjasto voi rajoittaa määräajaksi asiakkaan oikeutta lainata kirjaston aineistoja, jos asiakas kadottaa tai vahingoittaa kirjaston aineistoa toistuvasti. Käyttö- tai lainauskielto voi olla voimassa enintään 30 päivää.

Kirjaston asiakas ei myöskään saa lainata kirjaston aineistoja, jos hän ei ole palauttanut aiemmin lainaamia aineistoja 4 §:ssä tarkoitetuissa käytösäännöissä ilmenevässä määräajassa tai korvannut kadonnutta tai vahingoittunutta kirjaston aineistoa. Vahingoittuneesta tai kadonneesta aineistosta perittävän korvauksen suorittamatta jättäminen ei kuitenkaan johda lainauskieltoon, jos lainauskiellon asettaminen olisi olosuhteet huomioon ottaen kohtuutonta. Lainauskielto päättyy välittömästi, kun aineisto on palautettu tai korvattu kirjastolle.

6 §

Yhteistyö

Kirjasto toimii yhteistyössä yleisten kirjastojen, muiden kirjastojen sekä koulujen ja oppilaitosten kanssa.

Kirjasto voi toimia yhteistyössä myös muiden kuin 1 momentissa tarkoitettujen yhteisöjen kanssa.

7 §

Johtokunta

Kirjastolla on johtokunta, jonka jäsenet opetus- ja kulttuuriministeriö nimittää enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Johtokunnassa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja enintään yksi toista muuta jäsentä.

Johtokunnan tehtävänä on:

- 1) päättää kirjaston yleisistä toimintalinjoista sekä käsitellä muut kirjaston kannalta laajakantoiset ja periaatteellisesti merkittävät asiat;
- 2) käsitellä kirjaston talouden ja toiminnan suuntaviivat;
- 3) hyväksyä kirjaston toimintakertomus ja esitys kirjaston talousarvioksi;
- 4) tehdä esityksiä ja aloitteita kirjaston toiminnan kehittämiseksi;
- 5) hyväksyä esitys kirjastolle osoitettujen lahjoitus- ja testamenttivarojen käytöstä.

Johtokunnassa käsiteltävät asiat ratkaistaan esittelystä.

Johtokunnan kokoonpanosta voidaan säätää tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan lisäksi säätää johtokunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista.

8 §

Johtaja

Kirjastolla on johtaja, jonka opetus- ja kulttuuriministeriö nimittää enintään viiden vuoden määräajaksi. Johtajaksi nimitettävältä vaaditaan, että hän on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon ja että hänellä on johtajan tehtävien hoitamiseksi tarvittava toimialan tuntemus sekä käytännössä osoitettu johtamistaito.

Johtajan tehtävänä on johtaa, valvoa ja kehittää kirjaston toimintaa sekä vastata toiminnan tuloksellisuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta. Johtaja nimittää viraston muut virkamiehet ja päättää työsopimussuhteisen henkilökunnan palkkaamisesta sekä ratkaisee asiat, joita ei ratkaista johtokunnassa tai joita ei työjärjestyksessä ole määrätty muun virkamiehen ratkaistaviksi.

9 §

Pistekirjoituksen neuvottelukunta

Kirjaston yhteydessä toimii pistekirjoituksen neuvottelukunta, jonka jäsenet nimittää Saavuttavuuskirjasto Celia enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Neuvottelukuntaan kuuluu puheenjohtaja ja enintään kuusi muuta jäsentä. Nimittämispäätöstä valmisteltaessa on kuultava kirjaston johtokuntaa.

Neuvottelukunnan tehtävänä on toimia pistekirjoituksen ja näkövammaisten henkilöiden oppimateriaalien asiantuntijaelimenä.

Neuvottelukunnan kokoonpanosta ja tehtävistä voidaan säätää tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella voidaan lisäksi säätää neuvottelukunnan päätösvaltaisuudesta ja kokouspalkkioista.

10 §

Työjärjestys

Kirjaston organisaatiosta, sisäisestä työnjaosta, asioiden käsittelystä ja ratkaisemisesta sekä toimintojen muusta järjestämisestä määrätään kirjaston työjärjestyksessä.

11 §

Muutoksenhaku

Edellä 5 §:n 1 momentissa tarkoitettuun päätökseen saa vaatia oikaisua kirjastolta. Oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa (434/2003). Muutoksenhausta hallintotuomioistui-
meen säädetään oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa (808/2019).

12 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .
Tällä lailla kumotaan näkövammaisten kirjastosta annettu laki (638/1996).

2.

Laki

yleisistä kirjastoista annetun lain 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yleisistä kirjastoista annetun lain (1492/2016) 11 § seuraavasti:

11 §

Yhteistyö

Yleinen kirjasto toimii ja kehittää toimintaansa yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen, Kansalliskirjaston, Varastokirjaston, Saavutettavuuskirjasto Celian sekä muiden korkeakoulukirjastojen, oppilaitoskirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa.

Yleinen kirjasto voi tässä laissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi toimia yhteistyössä viranomaisten, kirjastoalan toimijoiden, päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten sekä muiden yhteisöjen kanssa.

Tämä laki tulee voimaan päivänä _____
kuuta 20 _____.

Helsingissä 9.6.2022

Pääministeri

Sanna Marin

Tiede- ja kulttuuriministeri Petri Honkonen

2.

Laki

yleisistä kirjastoista annetun lain 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yleisistä kirjastoista annetun lain (1492/2016) 11 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

11 §

11 §

Yhteistyö

Yhteistyö

Yleinen kirjasto toimii ja kehittää toimintaansa yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen, Kansalliskirjaston, Varastokirjaston, Näkövammaisten kirjaston sekä muiden korkeakoulukirjastojen, oppilaitoskirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa.

Yleinen kirjasto voi tässä laissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi toimia yhteistyössä viranomaisten, kirjastoalan toimijoiden, päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten sekä muiden yhteisöjen kanssa.

Yleinen kirjasto toimii ja kehittää toimintaansa yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen, Kansalliskirjaston, Varastokirjaston, *Saavutettavuuskirjasto Celia*n sekä muiden korkeakoulukirjastojen, oppilaitoskirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa.

Yleinen kirjasto voi tässä laissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi toimia yhteistyössä viranomaisten, kirjastoalan toimijoiden, päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten sekä muiden yhteisöjen kanssa.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 2023.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus

Saavutettavuuskirjasto Celian johtokunnasta ja pistekirjoituksen neuvottelukunnasta

Opetus- ja kulttuuriministeriön päätöksen mukaisesti säädetään Saavutettavuuskirjasto Celiasta annetun lain (___/___) 7 §:n 4 momentin ja 9 §:n 3 momentin nojalla seuraavasti:

1 §

Johtokunnan kokoonpano ja palkkiot

Johtokunnan kokoonpanossa vähintään kolmen jäsenen tulee edustaa valtakunnallisia vammaisjärjestöjä sekä vähintään yhden jäsenen kirjastoalaa ja vähintään yhden jäsenen opetusalaa. Lisäksi johtokunnan kokoonpanossa jäsenenä ovat Saavutettavuuskirjasto Celian johtaja ja yksi kirjaston henkilöstön keskuudestaan valitsema henkilö. Johtokunnan kokoonpanossa tulee ottaa huomioon suomen- ja ruotsinkielisen väestön edustus.

Johtokunnan puheenjohtajalle ja muille jäsenille sekä asiantuntijoille voidaan suorittaa kokouspalkkiota sen mukaan kuin opetus- ja kulttuuriministeriö päättää. Matkakustannusten korvaamiseen sovelletaan valtion virka- ja työehtosopimusta matkakustannusten korvaamisesta.

2 §

Johtokunnan päätösvaltaisuus

Johtokunta on päätösvaltainen, kun päätöksentekoon osallistuu puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan lisäksi yli puolet johtokunnan jäsenistä.

Asiat ratkaistaan yksinkertaisella äänten enemmistöllä. Äänten mennessä tasan ratkaisee puheenjohtajan ääni.

3 §

Pistekirjoituksen neuvottelukunnan kokoonpano ja palkkiot

Neuvottelukunnan kokoonpanossa tulee olla näkövammaispedagogiikan, opetusalan, pistekirjoitusjärjestelmän ja -tuotannon sekä kielenhuollon edustus. Neuvottelukunnan kokoonpanossa tulee ottaa huomioon suomen- ja ruotsinkielisen väestön edustus. Saavutettavuuskirjasto Celian johtajalla on oikeus osallistua neuvottelukunnan kokouksiin.

Neuvottelukunnan puheenjohtajalle ja muille jäsenille sekä asiantuntijoille voidaan suorittaa kokouspalkkiota sen mukaan kuin Saavutettavuuskirjasto Celia päättää. Matkakustannusten korvaamiseen sovelletaan valtion virka- ja työehtosopimusta matkakustannusten korvaamisesta.

HE 95/2022 vp

4 §

Pistekirjoituksen neuvottelukunnan päätösvaltaisuus

Neuvottelukunta on päätösvaltainen, kun päätöksentekoon osallistuu puheenjohtajan lisäksi vähintään puolet jäsenistä. Asiat ratkaistaan yksinkertaisella äänten enemmistöllä. Äänten mennessä tasan ratkaisee puheenjohtajan ääni.

5 §

Pistekirjoituksen neuvottelukunnan tehtävät

Neuvottelukunnan tehtävänä on:

- 1) antaa suosituksia pistekirjoituksen merkintätavoista kansainvälistä kehitystä seuraten;
- 2) laatia tarvittavaa ohjeistusta pistemateriaalien käyttäjille ja tekijöille sekä näkövammaisten henkilöiden oppimateriaalien tuottajille;
- 3) antaa suosituksia näkövammaisten henkilöiden oppimateriaalin yleisistä toimituksellisista ja pedagogisista suuntaviivoista; sekä
- 4) tehdä aloitteita ja esityksiä toimialaansa liittyvistä asioista.

6 §

Voimaantulo

Tämä asetus tulee voimaan päivänä kuuta.